

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Artikel: De positie van een wetenschapper. Interview met Jolande Withuis

Auteur: Anika Salden en Joost Oosterhuis

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 47.3, 51-55.

© 2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

p-ISSN: 0165-7518

e-ISSN: 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een onafhankelijk wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

DE POSITIE VAN EEN WETENSCHAPPER

INTERVIEW MET JOLANDE WITHUIS

Anika Salden en Joost Oosterhuis

De liefde van een ouder is de vroegste vorm van liefde die de meesten meemaken. Een knuffel als je thuiskomt van school met een goed cijfer, een nachtzoen voor het slapengaan, of een high five na het winnen van een sportwedstrijd: allemaal uitingen van ouderlijke liefde. Die liefde is echter niet altijd vanzelfsprekend.

Dr. Jolande Withuis (1949), columnist voor *de Volkskrant* en tevens een doorgewinterd wetenschapper, zou haar moeder nooit omschrijven als 'lief'. Haar moeders leven als uitgesproken communist en moeder in de jaren vijftig en zestig was niet gemakkelijk. Ze moest knokken om niet te worden wat ze verafschuwde: een truttige huismoeder die leeft voor haar man en kinderen. Haar moeder zocht naar andere, modernere manieren van emotionele verbinding dan toen als gepast vrouwelijk werd gezien; moederdagtekeningen gooide ze weg en verjaardagen werden niet gevierd. Withuis' worsteling met de relatie tussen haar en haar moeder ontleedt ze in haar nieuwste boek *Moeder, antimoeder* (2024). Withuis beschreef in haar boek het leven van haar moeder in historische context, aan de hand van grondig onderzoek naar onder andere dossiers van de *Binnenlandse Veiligheidsdienst* (BVD). Toch betwist Withuis het wetenschappelijke karakter van haar boek: zit zij zelf niet te veel verweven in haar boek om het wetenschappelijk te noemen? *Skript*-redacteuren Anika Salden en Joost Oosterhuis vroegen Withuis naar de strubbelingen in onderzoek doen naar je naaste: zijn liefde en wetenschap te combineren?

Jolande Withuis
Foto: Keke Keukelaar

De kracht van biografieën

Nadat ze een biografie over haar communistische vader had geschreven, besloot Jolande Withuis er een over haar moeder te schrijven: Jenny van Ringen (1921-2020). Van Ringen was een bijzondere vrouw. In de jaren zestig wilde ze als getrouwde vrouw blijven werken en zeggenschap hebben over haar eigen goederen. Ook was ze als communiste actief betrokken bij de *Communistische Partij Nederland* (CPN)

en haar krant *De Waarheid*. Die overtuigingen maakten haar leven echter niet makkelijk; naoorlogs Nederland verafschuwde communisten. Ook forceerde de maatschappij bepaalde moederschapsidealen op vrouwen – ze dienden thuis te blijven om de kinderen op te voeden en het gezin te verzorgen. Een werkende gehuwde vrouw werd als iets vreemds gezien; de meeste werkende vrouwen werden na hun huwelijk ontslagen. Van Ringen paste niet in het verstikkende maatschappelijke plaatje van een kapitalistische huismoeder, hetgeen haar een lastige tijd heeft bezorgd. Een tijd die op haar beurt ook zijn neerslag had op haar gezin. Dit diept Withuis uit in haar biografische boek *Moeder, antimoeder*.

Withuis is bekend met het genre van de biografie. Ze heeft al eerder biografieën over koningin Juliana en de verzetsstrijder Pim Boellaard geschreven. Het genre is er een waar vroeger op werd neergekeken. Withuis merkte deze tendens op doordat het lastiger was om onderzoeksgelden te vinden voor biografische projecten. Zowel bij Neerlandistiek als bij Geschiedenis waren biografieën gedurende de twintigste eeuw een verwaarloosd genre. Sociale categorieën en structurele ontwikkelingen werden belangrijker geacht dan de bestudering van individuen. Biografieën over vooraanstaande figuren werden helemaal geschuwd, omdat zij niet pasten bij de stroming van sociale geschiedenis, de bestudering van groepen uit de lagere klasse. Gedurende de jaren tachtig kwam hier dankzij de opkomst van culturele geschiedenis en microgeschiedenis, en volgens Withuis de ontzuiling en individualisering van de Nederlandse maatschappij, een ommekeer in. Biografieën worden sindsdien weer op waarde geschat en zijn tot op de dag van vandaag een populair genre waar men zelfs op kan promoveren.¹

Ondanks de huidige populariteit van

de biografie is er veel discussie over haar criteria en kwaliteiten. Volgens een aantal prominente neerlandici en historici, alsmede Withuis zelf, ligt haar kracht voornamelijk in twee aspecten. Het is een goede test voor grotere theorieën en aannames over bepaalde historische onderwerpen, terwijl het diepere lagen aan deze onderwerpen toevoegt. Withuis zelf citeert een recensent van haar biografie over haar communistische vader: door de microscopische lens is het boek 'een geschiedenis van binnen'. Withuis heeft daarnaast ook nog een persoonlijke reden waarom zij biografieën waardeert: ze ondermijnen sociale categorieën. Zowel vanuit haar communistische opvoeding als haar studie sociologie heeft Withuis altijd sociale categorieën moeten vereffenen boven de rol van het individu. Na een aantal vakken psychologie te hebben gevolgd kreeg Withuis meer waardering voor de rol van het psyche binnen de levensloop van personen. Ze acht de huidige en toenmalige fixatie op hokjes als beperkend; mensen zijn veel complexer dan de groepen of klassen waar ze toe behoren. Via het genre van de biografie is het mogelijk om mensen in hun veelkleurigheid te bestuderen en ze daarmee los te wrikken van hun collectief.²

Moeder, antimoeder is daar een interessant voorbeeld van. Door het bestuderen van haar moeder behandelt Withuis diverse grotere historische thema's vanuit een nieuw perspectief. De oorlogsmentaliteit die communisten nog lange tijd behielden tijdens de Koude Oorlog is er een van. Voor hen was de strijd na de Tweede Wereldoorlog nog niet gestreden: zolang Nederland 'in de handen van de kapitalisten was', dienden zij door te vechten. De uitsluiting door de rest van de Nederlandse samenleving leidde tot een gemeenschap waarin angst en paranoia alom aanwezig waren. In het boek wordt de impact van deze

maatschappelijk lage positie duidelijk op de cultuur en mentaliteit van een gezin. Withuis' moeder hield haar emoties verborgen en bezigde een strenge en enigszins liefdeloze opvoeding van haar kinderen. Zij geloofde dat haar kinderen hierdoor sterker zouden zijn; een soort overlevingsmodus. Volgens de strikte ideologie waren feestjes en familiegelegenheden verboden. Politiek werd alleen via een communistische lens besproken en vragen of discussies over deze opvattingen waren uit den boze. Dit alles leidde tot een gespannen sfeer thuis, een die Withuis en haar jongere broer lang is bijgebleven.

Het boek vormt ook een interessante invalshoek op de positie van vrouwen en de ideeën over gender in het Nederland van de twintigste eeuw. Withuis' moeder was een vrouw die wilde werken en onafhankelijk wilde zijn. Zelfs met haar geschoolde achtergrond en strijdbaarheid liep ook zij tegen de maatschappelijke arbeidsbeperkingen van vrouwen aan. De communistische krant *De Waarheid*, waar Withuis' moeder werkte, moest bezuinigen en stopte met haar loonbetaling. Van Ringen nam ontslag omdat zij deze behandeling niet pikte. Het lukte haar echter niet als moeder om een nieuwe baan te vinden, waardoor ze tien jaar tegen haar zin niet kon werken. Pas toen Withuis en haar broer het huis uitgingen en in de jaren tachtig de tweede feministische golf op gang kwam, kon haar moeder weer werken. Het laat zien hoe een stroming zoals het communisme, die vaak gelijkheid predikte, ook niet ontkwam aan de genderideeën van de tijd en hoe Van Ringen daardoor tegen een blokkade opliep. Withuis kreeg dankzij haar onderzoek meer waardering voor haar moeders strubbelingen: 'Achteraf denk ik: mijn moeder was toch een feminist *avant la lettre*, maar zonder vrouwenbeweging is het heel moeilijk om feminist te zijn'. Van Ringens leven was er een van bevochten onafhankelijkheid,

maar ook een van maatschappelijke beperkingen; een balans tussen maatschappelijk determinisme en individuele koppigheid.

Hoewel het boek in veel opzichten aansluit bij andere historische biografieën, wijkt het in één opzicht sterk af: de meeste biografen schrijven boeken over personen die ver van hen afstaan. Withuis schreef echter over iemand met wie ze een zeer persoonlijke band had. Toch ziet Withuis parallellen met haar werkwijze voor de biografie over koningin Juliana; een persoon die ze nooit heeft ontmoet. Voor beiden was één beginsel cruciaal: Withuis had eerst afstand nodig. Afstand van haar gevoelens voor haar moeder en afstand van haar door media gecultiveerde beeld van Juliana: 'Je moet een schone blik krijgen op iemand.' Vervolgens kon door uitgebreid onderzoek haar beeld van een persoon veranderen, wat leidde tot nieuwe inzichten. Zo veranderde ook Withuis' persoonlijke band met haar reeds overleden ouders: ze kreeg meer mededogen voor zowel haar moeder als haar vader. Bij haar moeder kwam ze tot het inzicht dat ze als feminist en communist het best zwaar heeft gehad. 'Ik heb meer liefde voor mijn ouders gekregen dankzij het schrijven van de boeken. Ik dacht: hè, kon ik nog maar een keer met ze praten; ik snap ze nu meer. Mijn moeder was zo'n toonbeeld van optimisme, van doorzetten zonder te klagen, dat ik me nooit bedacht had om medelijden met haar te hebben. Ze heeft toch echt een rottijsd gehad.' Zo kan een biografie zowel het beeld van een historische persoon als van een naaste sterk veranderen.

De 'ik' in geschiedenis

Ondanks de toegevoegde waarde die het beschrijven van de dagelijkse ervaring van een communistische moeder in de Koude Oorlog heeft, twijfelt Withuis aan de wetenschappelijkheid van haar

boek. Ze vindt dat ze daarvoor een te actieve rol speelt in het verhaal van Jenny van Ringen als moeder. Aangezien het moederschap onmogelijk is zonder een kind, is het per definitie een relatie waarin beide partijen actief participeren, zelfs door geen of oppervlakkig contact te houden. Hierom tart het boek *Moeder, antimoeder* dus met objectiviteit en wetenschappelijke afstand, maar is objectiviteit in de wetenschap louter een illusie?

Wetenschap wordt bedreven door een wetenschapper, maar deze persoon is meer dan een wetenschapper; diegene is een mens gevormd door ervaringen. Om wetenschap te bedrijven moeten er keuzes worden gemaakt die worden beïnvloed door de achtergrond en vooroordelen van de wetenschapper. Dit is nog relevanter als het gaat om historische wetenschap, aangezien dit geen absolute uitkomsten of concrete getallen behelst. Een historicus ontkomt niet aan interpreteren en beoordelen, en maakt keuzes waarmee stiltes worden doorbroken of bevestigd. Een historicus is dus altijd een actieve participant in een verhaal. Ook Withuis heeft vele bewuste en onbewuste keuzes gemaakt bij het reconstrueren van haar moeders leven. 'Het deel wanneer ik volwassen ben en het huis uit ga, is natuurlijk proportioneel veel korter, want dan krijgt mijn moeder nog een buitengewoon lang leven en dat vat ik een beetje samen.' Dit maakt transparantie over de achtergrond en betrokkenheid van de wetenschapper des te waardevoller. Zo erkent ook Withuis; ze is een wetenschapper en schrijft daarom per definitie wetenschappelijk. Voor haar boek heeft ze veel gebruik gemaakt van archiefbronnen, waaronder van de BVD, die het openlijk communistische gezin in de gaten hield ten tijde van de Koude Oorlog. Maar de herinneringen van haar en haar broer waren minstens zo belangrijk voor het complete beeld.

Het komt dan ook niet als een

verrassing dat Withuis vindt dat je als onderzoeker altijd zoveel mogelijk verschillende bronnen van informatie moet benutten, ook mondelinge bronnen. Maar een historicus moet hier zorgvuldig en kritisch mee omgaan, waarschuwt Withuis. Wat mensen vertellen geeft een beeld van de ervaring van een historisch evenement, maar het is geen bron van feiten en jaartallen. Tegelijkertijd zijn schriftelijke bronnen ook subjectief, zo blijkt uit Withuis' ervaringen in het onderzoek naar haar moeder. Zo werd er in de dossiers van de BVD voortdurend gespeculeerd over affaires van Van Ringen. 'Dat komt doordat in die tijd vrouwen en politiek echt haaks op elkaar stonden, dus als een vrouw iets deed in de CPN, dachten ze dat het iets met seks te maken moest hebben. Ze bedachten gewoon niet dat er ook vrouwen waren die van ganser harte aan politiek deden.' Withuis vindt dat een wetenschapper deze 'keurige papieren bronnen' altijd met een kritisch oog moet bekijken, net als alle andere bronnen.

Withuis pleit daarom vurig voor voor het gebruik van zo veel mogelijk soorten bronnen om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen. Tijdens het onderzoek naar de verzetsstrijder Pim Boellaard merkt ze dat door de dagboekfragmenten het eerder bekende beeld over de verzetsstrijder veranderde. 'Het is toch wel een heel klein stukje dat je ziet, door naar die archieven te kijken en niet naar zo'n hele persoon. Dus als je zo'n hele persoon bekijkt, kun je soms gewone politieke geschiedenis toch een kleine kanteling geven.' Het is dus van onschatbare waarde om het persoonlijke in de geschiedenis te brengen. Een volledig beeld is onmogelijk te schetsen zonder alle bronnen te bekijken. Bovendien worden blinde vlekken of voorkeuren van de schrijver transparant voor de lezer. Dit wil niet zeggen dat historici herinneringen klakkeloos als waarheid moeten

bestempelen. Een kritische blik jegens jezelf als wetenschapper en je bronnen als producten van de tijd is juist de essentie van wetenschap.

Conclusie

Zelfs wanneer iemand al overleden is, blijf je een relatie met diegene houden. Het is een van de interessante conclusies die uit het gesprek met Jolande Withuis kwam. Dat punt kan echter ook gemaakt worden voor biografen in het algemeen. Zij bouwen door intensief onderzoek met mensen die al eeuwen dood zijn een band op. Zij kruipen via vele egodocumenten in hun huid; zij betreden hun wereld. Withuis' methode verschilde niet veel van die ze bij andere biografieën toepaste; misschien zitten er meer overeenkomsten in het schrijven over een naaste en over een verder afstaand historische persoon dan men doorgaans denkt. In het geval van *Moeder, antimoeder* heeft deze band een veelzijdige biografie opgeleverd. Zowel inhoudelijk, in de behandeling van diverse thema's via nieuwe invalshoeken, als de veelzijdigheid aan (persoonlijke)

bronnen waar het onderzoek op gebaseerd is. Dat alles heeft een nuttig wetenschappelijk boek opgeleverd, maar misschien ook wel een historische bron aan sich. Volgens Withuis heeft elke bron, zowel schriftelijk als mondeling, een geschiedenis: 'Alles is gekleurd door geschiedenis. (...) Alles heeft een geschiedenis.' Dat statement gaat ook op voor deze biografie: zij is gebaseerd op een mens met een geschiedenis, gevormd door een relatie met een geschiedenis, en uiteindelijk zelf een stuk gekleurde geschiedenis.

Jolande Withuis (1949) combineerde een wetenschappelijke carrière met diverse journalistieke activiteiten. Haar wetenschappelijke werk is meermalen bekroond en haar biografieën zijn hooggeprezen. Zij combineert sociologie, psychologie, geschiedenis en politicologie en kijkt daarbij altijd vanuit een genderperspectief. Momenteel schrijft zij tweewekelijks een column in de Volkskrant.

Eindnoten

- 1 L. Duyvendak, 'Balanceren tussen verhaal en feit'. *LOCUS*. <https://locus.ou.nl/locus-dossier-de-biografie/balanceren-tussen-verhaal-en-feit> (geraadpleegd op 20 juli 2025); J. Withuis, *Vrouw en vrijheid* (Amsterdam 2023) 84-88, 91-94; T. De Veen en G. Pama, 'Er zijn vele vormen voor een wetenschappelijke biografie'. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/11/10/er-zijn-vele-vormen-voor-een-wetenschappelijke-biografie-13953193-a1580755> (geraadpleegd op 20 juli 2025).
- 2 M. Mathijsen, 'Dit is waar de wetenschappelijke biografie aan moet voldoen'. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/11/17/dit-is-waar-de-wetenschappelijke-biografie-aan-moet-voldoen-14077998-a1581622> (geraadpleegd op 20 juli 2025); Withuis, *Vrouw en vrijheid*, 90, 97-100.